

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ ардай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабрик 21-нээ гарана

2003
октябрин
28
вторник

№ 189
(20851)

Намарай һүүл
хара нохой
һарын
3
гарагай
3

Бурятия

Тобшо һонинууд

ЗАЛУУШУУЛДА - ГЭР БАЙРА

«Залуу мэргэжэлтэдтэ - гэр байра» гэхэн республиканска программа бээлүүлгын дүнгөөр байгша ондо Бурядай хэдэн аймагуудай бюджетнэ эмхинүүдэй 60 мэргэжэлтэдтэ гэр байранууд үгтэһэн байха.

Тус программын гол зорилго хадаа республикын хүдөө аймагуудта залуу мэргэжэлтэдые нотагжуулга болон.

Залуушуулай хэрэгүүдэй болон спортын Гүрэнэй хорооной залуушуулай таһагай хүтэлбэрлэгшэ Баир Ангуровай хэлэхээр, байгша оной дүүртэр үшөө 70 залуу мэргэжэлтэд гэр байраар хангагдахаар түсэблэгдэнэ.

Нёдондо жэлдэ республикын болон аймагуудай мүнгэн санһаа энэ хэрэгтэ 7 миллион түхэриг һомологдон байгаа. Тийгэжэ 153 хүн гэр байратай болоһон юм.

Залуушуулые байраар хангалгын тус программа бээлүүдгэ 2004 оной эсэс хүртэтэр үргэлжэлхэ гээд онсолое.

ЭРМИТАЖ ЕРЭХЭНЬ!

«Эрмитаж Сибирьтэ» гэхэн ниитэ гаршагтай соёл-гэгээрэлэй болон һуралсалай программа бээлүүлгын үедэ Сибириин хотонуудта Гүрэнэй Эрмитажһаа асарагдаһан үзэсхэлэнүүд дэлгэгдэхээр хараалагдана.

Тус үзэсхэлэнүүдһээ гадна Александр Сокуровай «Русский ковчег» гэхэн фильм харуулагдаха, Гүрэнэй Эрмитажай оркестрэй хабаадалгатай хүгжэмэй фестивальнууд болон тусхай сэдэбтэ зорнуулагдаһан лекторинууд үнгэрхэ юм. Улаан-Үдэ хотын ажаһуугшад тус үзэсхэлэниие ерэхэ жэлэй эхээр хараха аргатай.

АГААРЫЙ ДОЛГИНДО - ОЮУТАД

Улаан-Үдэ хотын дээдэ һургуулинуудай «Драйв» гэхэн түрүүшын радио Бурядай гүрэнэй хүдөө ажахын ака-деמידэ ерэхэ долоон хоногһоо хүдэлмэриее эхилхэнь.

Ди-джей гэгшын үүргые оюутад бэе дээрэ даажа абаа. «Ажабайдалай академи», «Хүлээгдээгүй айлшан», «Шоргоолзонной бута» гэхэн дамжууланууд агаарай долгиндо гарахаар түсэблэгдэнхэй.

Даша-Доржо БОЛОТОВ.

Президентын ажал ябуулганууд

ХАНИ ЁНОНОЙ АЛБАНАЙ ХЭРЭГЭЭР АГА ОШОБО

Президент А.В.ПОТАПОВ түрүүтэй Буряад Республикын Правительствын делегаци хани ёноной албанай хэрэгээр Агын Бурядай автономито тойрог ошобо.

Буряад Республикын делегациин Шэтэ хотодо буухадань, энэ можын губернатор Р.Гениатулин тэдэниие хани халуунаар угтажа, хөөрэдэһэн байгаа. Агын тойрогой хилэ дээрэ хүршэ республикынгаа делегациие алда хадагаар, сагаан эдээнэй дээжээр, амаршалгын ёохор наадаар угтаба.

Бурядай Президент А.В.Потапов түрүүтэй правительствена делегациин Агын тойрогой түб һууринда буухадань, тойрогой хүтэлбэрлэгшэд - захиргаанай толгойлогшо Б.Б.Жамсуев, тойрогой Окружной Дүүмын түрүүлэгшэ Д.Ц.Дугаров тэдэниие хани халуунаар угтажа, тойрогойнгоо ажалшадтай ажабайдал болон ажал хэрэгүүд тухай хөөрбэ. Һүүлээрнь Бурядай делегаци Агын дасанда хүрэхэ, нигүүлэсхы сэдхэлэй, ута удаан

наһанай һүдэ болохо Арьяа-Баала, Ногоон Дара-Эхэ, Аюуша Бурханай дүрэ зурагуудые бээлгээ.

Ага һууринай тэг дунда оршодог Гэгээн Никольскиин хүмэдэ хүрэхэдөө, Бурядай Президент XIX зуун жэлэй һүүл багай хүмын бурханай зураг - нангин шэдитэ Николай Мирлитинскиин һүдэ дүрсэ бэлэг болгон бариба. Энэ хүмэ Николай Угоднигой нэрэмжэтэ юм. Хубисхалай урда тээ буряадууд тэрэниие Сагаан Үбгэндэл адыар шүтэдэг, хүндэлдэг байһан гэшэ.

Делегаци тойрогой хизаар нотагаа шэнжэлгын музейдэ орожо хараба.

Бурядай Президент А.В.Потапов Окружной Дүүмын депутадудтай, парламентын гшүүдтэй, тойрогой захиргаанай хүдэлмэрилэгшэдтэй, федеральна зургаануудай нотагай хэлтэсүүдэй хүтэлбэрлэгшэдтэй уулзаһан байгаа.

Удаань делегаци Могойтын район ошоходонь, районы толгойлогшо Ц.Б.Мажиев тэдэниие хани халуунаар угтаба.

Эндэ айлшад Сагаан-Шулуутай нотагта хүрэхэ, сагаан толгойтой казах үүлтэрэй үхэр малые һонирхон хараһан байгаа. БГСХА болон ВСГТУ-гай филиалнууд районы түб Могойто һууринда хүдэлдэг юм. Делегаци эндэ хүрэхэдөө, багшанарай хүдэлмэритэй, оюутадтай һуралсалтай танилсаа.

Һүүлээрнь Буряад Республикын Правительствын делегаци Ага һууринда ерэхэ, тойрогой болон можын олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй журналистнуудтай пресс-конференци үнгэрэгбэ. Айлшадтай хүндэлдэ тойрогой Соёлой байшан соо концерт-наадан табигдаа.

Хани ёһоор айлшалан бууһанайнгаа хүндэлдэ дурасхаал болгон, Бурядай Президент В.Инкижиновэй «Бурхан хушуун» гэхэн зураг бэлэг болгон бариба.

Концерт-нааданай һүүлээр Агын Бурядай автономито тойрогой захиргаанай болон Бурядай Правительствын хоорондохы хэлсээ бээлүүлгын

протоколдо гараа табиһан байгаа. Уулзалга, хөөрөлдөөнүүдэй түгэсхэлдэ Б.Жамсуев айлшадтайнгаа хүндэлдэдэ сайлаалга хэбэ.

Республикын Президент болон Правительствын Захиргаанай хүтэлбэрлэгшэ И.Б.Дагбаев, экономика хөгжэлтын болон гадаадын харилсаа холбоонуудай министр Т.Г.Думнова, хүдөө ажахын министрэй нэгдэхэ орлогшо А.Б.Бугатов, ВСГТУ-гай ректор В.Е.Сактоев, БГСХА-гай проректор В.Д.Раднатаров, Худалдаа наймаанай промышленна палатын түрүүлэгшэ В.К.Кукшинов, Түнхэнэй аймагай захиргаанай толгойлогшо Н.Д.Петухов, Тарбагатайн аймагай Дээдэ-Жэрэм тосхой захиргаанай толгойлогшо Г.Ф.Дорофеева, Яруунын аймагай «Комсомольский» гэжэ СПК-гай түрүүлэгшэ Ж.Ж.Тогтохоев гэгшэд Буряад ороной тусхай делегациин бүридэлдэ оробо.

Людмила ОЧИРОВА.

БУРЯАД НОМУУДАЙ МАГАЗИН НЭЭХЭ

Дэлгүүрэй экономикын «зэрлиг» янзаар хүдэлжэ байхада, манай республика дотор номуудые худалдалгын ажал хүдэлмэри мүн лэ иимэ байдалда оронхой. Хэдэн жэлэй саада тээ Бурядай номой хэблэл «Шэнэ ном» гэхэн магазин нээжэ, буряад номуудые худалдан абаха хүдэлмэри эмхитэй болгоһон юм. Харин хэдэн жэлэй саана энэ магазин үгы хэгдээ. Олон арбаад жэлэй түүхэтэй номойшые хэблэл үгы болошоо гээ һаа, арсаха хүнүүд үсөөн байха.

Һүүлэй арбаад жэлэй туршада эхилэн бэшгэшэд, тэрэ тоодо мэдээжэ уран зохёолшодшые арай гэжэ гаргуулан номуудаа худалдаха аргагүй болошонхой. Мүн уншагшадшые номуудые худалдажа абаха аргагүй. Энэ талаар ханаата бологшод олон. Мүнөө түрэлхи хэлээ хүгжөөхэ гэхэн асуудалай гаража ерээд байхада, буряад хэлэн дээрэ номуудые худалдан абажа уншаха гэшээ одоол шиидхэгдээгүй асуудалнуудаймнай нэгэн болонхой.

Манай республика дотор номдо дуратайшуул тон олон. Номуудые худалдаха талаар СССР-эй худалдаа наймаанай отличник Роза Михайловна Миронова ийгэжэ һанан дурсана:

- Би анха түрүүн номой дэлгүүртэ хүдэлжэ эхилээ һэм. Тэрэ үедэ манай орон дотор номуудые худалдаха хэрэгтэ тон ехэ анхарал хандуулагдадаг байгаа. Саг үргэлжэ зоной дунда номуудые тараалгаар олон янзын хэмжээ ябууланууд үнгэрэгдэдэг бэлэй. Жэшээ болгон

магазиниие даажа байхадаа, Бүхэсоюзна мүрысөөнүүдтэ нэгтэ бэшэ түрүү һууринуудые эзэлдэг байгаабди. Энэ хэрэгтэ һургуулиин багшанар, һурагшад, хүдөөгэй номдо дуратайшуул эдэбхитэйгээр хабаадажа, шэнэ номууд тухай хөөрөлдөөнүүдые үнгэрэгдэг һэн.

- Мүнөө үедэ эд хэрэгсэлгшэдэй кооперациин үгы хэгдэшоод шахуу байхада, номуудые худалдаха хэрэг гүрэн түрын хиналтаһаа гаранхай, - гээд, саашань үргэлжэлүүлнэ. - Энэ тон аюултай хэрэг. Хэрбээ залуушуулаа, хүүгэдээ номуудта, илангаяа буряад хэлэндэ дуратайгаар хүмүүжүүлэхэ гэбэл, нэн түрүүн номуудые худалдалгын хүдэлмэриие найнаар эмхидхэхэ хэрэгтэй. Номуудые худалдалгадтай семинарнуудые, суглаануудые үнгэрэгшэ шухала. Бидэ, тэрэ үеын түлөөлэгшэд, нэгэнтэ бэшэ Москва хотодо үнгэрэгдэһэн ехэ хуралдаануудта ошожо, элдхэлнүүдые шагнажа, дүй дүршэлөөрөө хубаалдадаг бэлэйбди. Мүнөө иимэ хэрэг эмхидхэхэ хүнүүд баһал олдохо гэжэ һананаб, - гэхэн үгэнүүдээр Роза Михайловна тобшоһон хөөрөөгөө дүүргэнэ.

Үнгэрэгшэ зуун жэлэй 60-70-80-яад онуудта Роза Михайловна номуудые худалдадаг дэлгүүрнүүдтэ хүдэлхэдөө, хэдэн олон хүүгэдые номдо дуратай болгооб даа. Дүй дүршэлтэй наймаалагша эхин классай үхибүүнэй һонирхольены бадарган, зүбөөр, онсо шадбаритайгаар хүдэлдэг байгаа.

Ямар классуудта ямар программаар, ямар зохёол шудалдагыень мэдэхэнээ гадна, үхибүүнэй эрдэм мэдээсэд тааруу номыень дуралдадаг бэлэй. Энэ дүй дүршэл хараадаа абан, Улаан-Үдэ хотодо хүүгэдэй номой дэлгүүр нээжэ, тусхай таһагуудые бүридхэжэ, шэнэ янзаар хүдэлөө һаа, тон хайшаалтай, аша тунатай байха һэн гээд ханагдана.

Совет гүрэнэй үедэ номуудые худалдалгада ехэ анхарал хандуулагдадаг байгаа гээд мэдээжэ. Роза Михайловна СССР-эй ВДНХ-да хабаадаһан, олон конференцинуудэй делегадаар һунгадаһан юм.

Мүнөө наһанайнгаа амаралтадаа байһан Роза Михайловнада хүүгэдые номуудта дуратайгаар хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ ханалаа табижа байһандань ехэ баярые хүргөөд, энэ хэрэг үе сагаймнай шухала асуудалнуудай нэгэн гээд дахин дабтаха дуран хүрэнэ.

Д. ДОРЖИЕВА,
журналист.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Р.М. Миронова.

ҮДЭ ЖЭГҮҮРЫНЬ - ҮРГЭН САГААН ИВАЛГАНАА

Байгша зунай Майгариин хуралай үгэр үгын хойно Ивалгын дасанай найр болоо бэлэй. Дасанай хорёогой урга бүхэ барилдаашагай хүсээ туршажа эхилжэ байтар зүүн тээхэнэнь дуу, хатар ханхинашаба. Олонхи зон барилдаанай гүхэригтэ гүхөө нааб даа. Тезг дуу, хатарташье дуратайшуул мүн лэ олгобо.

Ушарын, дасантай зэр-гэлэгшэ Дээдэ-Ивалга нууринай дунда хургуулиин «Булагхан» ансамблиин эдир бэлигтэнэй буряад малгай, дэгэлнүүдээ үмдэнхэй, наадаяа огсомхоноор дэлгэжэ захалхадань, задари-дагшань, Даша-Доржо Базаров, тон анхаралтай хёрхоор ажаглан залаха юм. Аха классай хүбүүд Жигжид Доржиев, Шэмэг-Сайхан Будаев «Саран-хүхы» гэхэн дуу ялалашье гоёор ханхинуулба.

Буряад тэрлиг үмдэжэ, лаб-ханаар бэлхэн Даша-Доржо Бальжинимаевич аятайханаар энеэбхилэн, барас шэнги зөөлөөр дүхэд-нахид гэшхэлэн, нэгэ гартаа микрофон баринхай, нүгөө гараараа хүлөө аршажа үрдинэ. Хэнэй дуулаха, хатар-хые яб-таб соносхохо зуураа сугларгадта юрөөлэй найн найхан үгэнүүдые зориулна. «Зай, битнай Ивалгынгаа дасанай магтаал тандаа дуулаад үгэһүүб даа», - гэжэ зүбшөөл абаад, дасан тээшээ эрьежэ, гараа наманшалан, зуг татаад, магтаалаа ханхинуулба. Удаань түрэн нютагтаа зориулан, иигэжэ дуулаа хэн:

**Үргэн сагаан Ивалгамнай
Үерлэжэш байгаа ёһотой**
гаа,
Үбгэн буурал баабай,
эжымнай
Үтэлжэшье байгаа ёһотой
гаа.

Хабтагай сагаан
Ивалгамнай
Харьялжаш байгаа ёһотой
гаа,
Хайратай буурал баабай,
эжымнай
Хүлэжэш байгаа ёһотой
гаа.

Сэлгээ сагаан Ивалгамнай
Һэбшээлжэш байгаа ёһотой
гаа,
Сагаан буурал баабай,
эжымнай
Санажаш байгаа ёһотой
гаа.

Дээгүүр зэнхыгшэ оёоргүй огторгой, хүхэ уняар соо тунахан түрэл дайдынэ сэдхэлэйнгээ баяр, гунигыг хубаалдаһан хүбүүнэйнгээ дууе соносон, өөгшөөн дэмжэһэн мэтээр үзэгдөө хэн.

Гайхалташьегүй. Үерлэн байгаа үргэн сагаан Ивалгань бөөмэйлэн үндылгэһэн бэлиг гүгэдэр хүбүүгээ жара наһа гарасарнь дүнгэжэ ябаһаар лэ. Хабтагай сагаан Ивалганаан хара

залуугаар ниислэл хотоёо ерэнэн аад, табяад шахуу жэлдэ бүхы Буряад орон соогоо суурхалх ёһоороо сууржадаг.

1957 ондо Буряад-Монголой гүрэнэй дуу хатарай, хожомоо «Байгал» гэжэ нэрэтэй болоһон ансамблиин эрэшүүлэй дуунай бүлэгтэ хонгёо хоолойтой залуушуулые шэлэжэ эхилбэ. Ушарын, 1959 оной декабрь нарада Москвада буряад литература, искусствын 2-дохи декада түсэблэгдэһэн байгаа ха юм. 1957 оной сентябриин 1-дэ Буряадай хэдэн аймагуудһаа, хоёр тойрогноо ниилээд олон хүбүүд сугларба.

«Эдэмнай хэд байгааг гээбэ, - гээд, Даша-Доржо Бальжинимаевич тооложо ороно, - Түнхэнһөө Василий Бильтагуров, Ахаһаа Дима Миткинов, Хурамхаанһаа Володя Шагжиев, Хягатаһаа Мүнхэжаб Бадмаев болоод Геннадий Николаев, Петр Жертанов гэгшэд болоно, бинь Доодо-Ивалганаа ерээ наабзаб даа. Удаадахи жэлдэнь Ториһоо Дугаржаб Дашиев болоод, Ринчин Жамбалов, Николай Цыренов, Борис Жигжитов гэгшэд нэмэбэ. Оперно театрай дуушан Меншенин яагаад амилхаб, хоолой түбэнгиэ яагаад зүбөөр залахаб гэхэ мэтэшэлэн һургажа захалба. Түрүүшын концерт оперо болон баледэй театр соо, хоёрдохинь соёлой шэнэ байшангай нээлгэтэй дашарамдуулан, минии нютаг-Доодо-Ивалга нууринда болобо. Тэрэ сагта соёлой министр байһан Даша Жалсапович Жалсаповон ехэжэн элидхэл хэһэн байгаа. Эжымни шагнаад, ехэл гайхаа агша бэлэй даа, хөөрхы: «Нэгэшье ород үгэ оруулангүй, ямар гоёор, сэбэрээр дуу гарадаг ноён гээшэб! Ямар ехэ эрдэмтэй юм!»

1958 оной февралын 4-һөө түрүүшын гастрольдо гарахадаа, Эрхүү, Ангарск хотонуудһаа эхилээд, Сибириин болон Дунда Азиин нютагуудаар дүрбэн нара соо ябаба. «Тэрэ ябаһамнай мүнөө үлгэртэл ханагадаг, - гээд, Даша-Доржо Бальжинимаевич дурсана. - Үглөөгүүр һэрхэдээл, шэнэ хотодо ерэнэнхэй байхаш. Үсэгдээрхэн лэ хүдөөгэй хүбүүд ябаһан аад, мэргэжэлтэ ансамблиин дуушад болоһон бидэнэртэ ямар һонин гээшэ хэм! Февралиин хуушаар Новосибирскаа урагшаа гараад, сагаан саһаар хушагдаһан саһан соогуур бүхэли үдэр поездомнай түбэрнэ. Сонходо няалдаһанхай, шэнэ гоё хотонуудыг, хүдөө нууринуудыг

соо харанабди. Урагшаа ябаха бүрээ сагаан тала соохорлоһон янзатай болоно. Тиигээд нэгэ һүни унтаад һэрин гэхэдээ, ай, Бурхан! - ягаа-улаан бамба сэсэгүүдээр үргэлжэ бүрхөөгдэһэн, пэгшысэ ургашаһан ногоотой дайдаар табилуулжа ябабабди. Энэмнай хадаа Казахстаниие һэтэ гаража, халуун орондо ерээб гээшэ хаямди даа гэжэ гүлмэр залуу бидэнэр ойлгободди. Тэрэ үедэ бүхы Совет орон соогуурнай «Адуушанай дуун» («Песня табунщика») гэхэн буряад кино гаража байгаа. Энэ киноһоо милициин старшинагай дууе Ташкентдэ манай эрэшүүлэй бүлэг гүйсэдхэбэ. Дүүргэхэ-дэмнай, одоол нэрвемэ альга ташалган удаан болингүйгөөр үргэлжэлбэ. Иимэл байгаа юумэл даа, түрүүшымнай гастроль».

Эдэ мүнүүдыг бэшэгшэ үхибүүн ябахадаа, эрэшүүлэй дуунай бүлэгтэй гүйсэдхэһэн «Санжадмаа», «Тэгшээр алхамаа татаа» гэхэн дуунуудыг радиогоор шагнаха дуратайгша хэн. Мүнөөшье агаарай долгиндо дорнон шагнаар хаа-яа эдэлээд орхидог. Түб хотодо дүтэ хэн хойноо тэрэ үеэр манай Тохойн клубташье «Байгал» ансамблиин байд гээд лэ наада табихадань, эрэшүүлэй дуунай бүлэгыг тайзан дээрэлхэ нэгэтэ бэшэ шагнаһан, хараһан байхаб. Мүн «Первый день мира» гэхэн киноһоо «Березы» гэхэн эрэлхэг аад, уянгатай найхан ород дууе жэгтэй гоёор дуулаһыень ханадагби.

1959 оной зун дуу, хатарай ансамблиин Баргажанай, Хурамхаанай, Хориин, Хэ-жэнгын, Загарайн аймагуудаар гастрольдо гарахадань, Даша-Доржо Базаров буряад арадай дуунуудыг гансаараа хангоурдадаг болобо. Тэрэһэнэ урда, бүри 1957 ондо хая ерээд байхадань, Д.Б.Меншенин багшань: «Шиний хоолой магнитофоной миңдаһан дээрэ буулгахада таараха», - гэжэ зүбшээхэдэнь, нютагтаа хадужа хураһан «Хүлээнэ биз», «Гурбан захяатай даа» гэхэн арадай дуунуудыг бэшүүлэн юм.

Амаралтада гараһанай һүүлээр сентябрь нараһаа декадада бэлэдхэл түлэг эхилжэ, Советскэ Союзай арадуудай, аха дүү Монголой дуунууд, хатарнуудһаа ансамблиин ехэжэн программа бүридүүлэгдэбэ. Тусхайлбал, «Алдарт Байгал ариухан далай» (үгэнь- Цэдэн Галсановой, хүгжэмынь - Дандар Аюшеевой), «Сэлэнгэ» (монгол композиторой дуун), «Эхэ нютаг» (үгэнь Цырен-Базар Бадмаевай, хүгжэмынь Чингис Павловай) гэхэн дуунуудыг хоор гүйсэдхэбэ. «Талын уулзалга» гэхэн буряад,

«Букурия» гэхэн молдаван, «Худагай дэргэдэ» гэхэн татаар, «Хани нүхэсэл» гэхэн башкир хатарнуудыг, Буряад ороной Россин бүридэлдэ ороһоор 300 жэлэй ойдо зориулагдаһан «Колхозой хатарай сюита» гэхэ мэтэнүүдыг мэдээжэ балет-мейстер Михаил Арсеньев найруулан табиба. Алдарт дуушад Цырен Хоборков, Чимита Шанюшкина, Клавдия Шулунова найхан дуунуудаараа программыг шэмэглэбэ.

П.И.Чайковскийн нэрэмжэтэ зал соо ансамбль түрүүшынгээ концерт үгэжэ, эхиндэнь Ч.Г.Шанюшкина оролто үгэ хэлэбэ. Удаадахи концерт-нүүдын Москвагай мүн лэ томохон тайзанууд дээрэ табигдаба. «Түгэхэлэй концерт дээрэ Оюун Тумурова энэхэ хатар, Цырен Хоборков өөрынгөө зохиоһон «АнгарГЭС» гэхэн дуу гүйсэдхөө агша бэлэй», - гээд, Д.Д.Б.Базаров дурсалгая үргэлжэлүүлэн.

Декадын һүүлээр «Байгал» ансамбль нара үлүүтэй Москвада, ниислэл хото шадархи нютагуудаар, удаань Украинын Львов, Житомир, Николаев, Винница, Ужгород гэжэ урданай гоё хотонуудаар ябажа, ниислэл Киев хотодо гастрольдо түгэхөө хэн.

Нютагаа бусажа, ойро зуура амарһанай һүүлээр ансамбль Шэтын, Эрхүүгэй област-нуудаар баһал наадаяа харуулба.

Һүүлдэнь Д.Д.Б.Базаров хүгжэмэй училищида хуралсалаа һэргээгээд, дүүргэжэ гараһан, Ивалгадаа комсомолой райкомдо хүдэлхэн, багшанарай институтай түүхын факультет дүүргэжэ гараһан юм. Заха-миний аймагай Санагын дунда хургуулида багшалхадаа, Санагын дуу, хатарай ансамбль байгуулан габыятай. Тус ансамбль «арадай» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртөө хэн. 1985 ондо Даша-Доржо Бальжинимаевич Үндэһэн мэргэжэлэй 24-дэхи лицейдэ «Наадан дээрээ» гэхэн дуу, хатарай фольклорно ансамбль байгуулаад, тэрэ гэхээр тус шуулган бүхы республика соогуур үргэнөөр мэдээжэ боложо, 1987 ондо «арадай», 2002 ондо «Россин Федерациин жэшээтэ» гэхэн нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэһэн солотой. 1992 ондо Буряадай гүрэнэй университетэй буряад хэлэ, бэшэгэй факультетдэ «Энхэрэл», 1996 ондо дасанай дэргэдэхи Дээдэ-Ивалгын дунда хургуулида «Булагхан» гэжэ фольклорно ансамбльнуудыг байгуулжа үрдеэ.

Соёлой зарим хүдэлмэрилгэшэдыг хүнгэн гээд шоод-борилон һагад хэлэдэг. Сээжэ, толгой соогоо хадууһан мүртэй

юумэ үгы аад, эндэ-тэндэ шууяа гаргаха дуратай хүнүүд үнэхөөрөөшье дайралдадаг. Харин Даша-Доржо Бальжинимаевич хүл хүнгэн, сээжэ һонор, ябаһан газартаа урагшатай, байгуулан бүхы коллективүүдын буряад жэнхэн дуу хатарнуудаараа түрэл арадаа баярлуулжа ябадаг. Россин болон Буряадай соёлой габыята хүдэлмэрилгэшэ гэхэн нэрэ зэргэтэй. Юрэнхыдөө, тэрэнэй байгуулалсаа, хабаадалсаагүй уран найханай коллективүүд үсөөхэн лэ хаш. Жэшээнь, 1960 ондо хотын студентнэрэй «Байгалай долгинууд» ансамблиин эхи табилсагдай нэгэн байгаа. Тус ансамблиин багшанарай институтай гансал түүхын-хэлэ бэшэгэй факультетдэй болоод байхадань, 1969-1970 онуудта уран найханай бүлгэмдэ аха нүхэртэй суг хабаадалсаа агша хэмди. Юунэй болобошье, хажуу тээһээ хараад байхагүй, хам оролсоод зүдхэхэ. Хэндэшье урин налгай хандасатай, һаяын, үнинэй нүхэд гэжэ илгэхэгүй, бүхы наһаараа танил байһан мэтээр ханахаш.

Үнгэрэгшэ зун Дээдэ-Ивалгын «Булагхан» ансамбля ударидан, Нижний Новгород хотодо үнгэрэн «Уран найханай оршон дэлхэйдэ алхам хэжэ ороноб» гэхэн Бүхэроссин фестивалда амжалтатайгаар хабаадажа, лауреадай нэрэ зэргэтэй нютагаа бусаа. Мүн лэ Ивалгын аймаг гарбалтай аад, бүхы Буряад, бүхы Росси орон соогуураа мэдээжэ уран шүлэгшэ Алексей Бадаевай ойн баяр дээрэ дүү нүхэрын дуугаа баһал зориулаа нааб даа. Үдэшье хүтэлхэн Матвей Рабданович Чойбонов баяр зугаа дэлгэжэ, нүхэрөө мүрьень ташан: «Даша-Доржо Базаров ахатамнай Улаан-Үдэһөө баруулжаа дэгдэн жэргэгшэ хамаг гургалдайнуудай дирижер мүн гээшэ», - гэжэ одоол гол руунь шоглон хэлээ хэн.

Түб хотодо байратайшье наа, Даша-Доржо Бальжинимаевич гэр бүлөөрөө гол түлэб Ивалга нууринда ажаһууха дуратай агша, үглөөнэй жэргэмэлэй дуугаар үндэрлэжэ, нюураа сэлмээгээд, дууша, хатарша нүхэрнай нам-нам гэшхэлэн, газар гаража, сайнгаа дэжыг баруун ехэ дасандаа, Баян-Тугад уулаада үргэһэн бээрээ огторгойдо ханхинаһан «харьяата» гургалдайнуудаа соносон, «Булагхан», «Наадан дээрээ» гэхэн шуулгануудайнгаа шэнэ аялгын хухалбари-нугалбаринуудыг һонорхон сээжэ соогоо найруулан гүнгэнһөөр ажалта үдэрөө эхилдэг буян жаргалтай.

Николай
БАДМАРИНЧИНОВ.

ОРОЛТО ҮГЭ

Ажалша малша арадай дундаһаа бурьялан гараһан аман зохёол эгээлэй хүнэй хаража үзэхэдэ, угаа һонирхолсоор байха юм даа. Хэдэн зуун жэлэй хугасаа соо үе дамжаһаар ерэнэн оньһон, хошон - зугаа үгэнүүд, заабаринууд, түүхэ домогууд, ёһо заншал, үльгэрнүүд, туужа, үрелнүүд, магтаалнууд, хургаал заабари, дуунууд г.м. аман зохёолнууд соо шадамар бэрхээр, уран мэргээр хүн зоной ажабайдал, болбосорол, хүмүүжүүлгын һайн, муу - алишые тала харуулагдаһан байдаг.

Саг жэлэй үнгэрөөшые хаань, маңдажа ерэнэн шэнэ байдал өөрын талаһаа энэ сагай эрилгэдэ тааруулжа зохёогдоһон шэнэ ёһо заншалнууд бии боложол байдаг гэшэ. Үлүү булуунь хаягдаа, гээгдээл һэн бэээ. Зүгөөр

сэсэн мэргэн хургаал заабаринууд, ёһо заншалнууд нарин нягтаар шүүрдэгдэжэ, һагшагдажа, саашаа үшөө гүнзэгы удхатай болоһоор, үе дамжаһаар үргэлжэлдэг ха юм.

Ходорон үнгэрһэн XIX зуунай тэн багаар монгол арадай аман зохёолой түүхэдэ шэнэ түхэл маягай шүлэг бии болоһон тухай монголшуудай зохёолшоод бэшэдэг болонхой. Иймэ маягай үльгэр-шүлэг, дуун, магтаалнуудые хууршад, үльгэршэд, солошоод хадаа

зохёолойноо һонин һонин хубиень юрэл хэлэдэг бэшэ, харин олон янзын хүгжэмэй аялануудаар шүлэглэжэ, дуулажа, түүрээжэ, бусадһаа онсо, тусхай маягай шүлэг болгодог байгаа. Иймэ маягаар бии болоһон шэнэ зохёолые холбоо шүлэг гэдэг. Үзэгшэ, дуулагша, шагнагша олоноо баясуулын тула өөһэдэньгөө уран шадабари, оюун бэлигээ нимэ холбоо шүлэгэй маягаар харуулжа шадаха үльгэршэд, хууршад байха юм даа!

Бэе бээдээ бэрхэ асуудал табижа, шүлэгөөр харюусадаг ёһо болоно.

Монголшуудай аман зохёолой шэнэ талаа болохо холбоо шүлэгүүдые уншагдадай һонорто дурадханаб.

Дулма ДАРИЖАПОВА,
педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент.

Холбоо шүлэгүүд
Үльгэрэй тобшо удха
Урдгын уласай үльгэрһөө
Ухаан муудаагүй ээ.
Улам зээлээр хэлэбшые,
Ушарайнь гүйсэхэ хомор юм.
Шалгаржа гараһан үльгэршэн
болбол

Шан уласһаа хэлэдэг юм.
Шалиг адагай үльгэршэн болбол
Шал худалаар хэлэдэг юм.
Өөрөө бэшэг танидаг болбол
Үнэн голынь мэдэгдэг юм.
Үлгүүр һураһан үльгэршэн болбол
Урда, хойногүй шашадаг юм.
Хуушан бэшэг танидаг болбол
Хан уласһаа хэлэдэг юм.
Хаа-яа үлгүүр үльгэршэн болбол
Хахад хахадаар хэлэдэг юм.
Дэбтэрэй ёһоор хэлэдэг болбол
Тэнгэрийн хаяа нишлэнэ.
Дээрэ, доройгүй болгобол,
Дараа болохогүй энээлдэнэ.
Уласай судар мэхэлбэл,
Тэнгэрийн хилэ хүрэнгүй.
Ушарай худал мэдэгдэбэл,
Нюураа барахань һайхангүй.
Тан, Сүлгийн үльгэрые
Холижо хэлэдэг үльгэршэн бии.
Танидаг ноёдоо заагааг,
Бэээ үргэдэг үльгэршэн бии.
Таба, зургаа нишлэбшые,
Шүүн зарадаг үльгэршэн бии.
Таараһан газарһаа һалаһан
Нэгээ муулаха үльгэршэн бии.
Һайн үльгэршэн элбэгшые болбол
Гурбан уласай хэлэхэн хоморхон.
Һанаагаа нишлүүлээг,
Юан уласай хэлэхэн нэгшые үгы.
Үльгэр гэгшын олон жэл
Үргэлжэ хэлээг барахада бэрхэ.
Үнэн голынь тобшолоод,
Үгүүлэе минии бэе.
Ажаглалта:

1. шан улас - эртэ үедэ тогтоһон улас
2. хан улас - 206-220 ондо тогтоһон улас.
3. тан улас - 618-907 ондо тогтоһон эртын улас
4. сүнг улас - 960-1279 ондо тогтоһон эртын улас
5. юан улас - юиньска (монголой) династи (1271-1367)

ҺАНАМЖЫН ХОЛБОО

Унтажа байгаад сошоһон хүнэй
Уушханда амар байна уу даа.
Урбуулжа бодоод һууһан хүнэй
Сээжэдэ амар байна уу даа.
Зүүдэнһээ сошоһон хүнэй
Зүрхэндэ амар байна уу даа.
Зүйл бодоод һууһан хүнэй
Сээжэдэ амар байна уу даа.
Бороодо пороһон гургуули (фазан)
Һүүл тээшээ шобторно (нэбтэрнэ)
бшуу

Бодолго болоһон хүмүүн
Шарай дээрээ гарана бшуу.
Һалхи гаргаха тэнгэри
Тооһо урид хүдэлгэнэ бшуу.
Һанаа зобоһон хүмүүн
Шарай дээрээ гарана бшуу.
Хяагай үзүүр зүүгүйшые болбол,
Газар соолоод ургадаг бшуу.
Һалхитай үзүүр хүрдэггүйшые болбол,
Шорой сээрлээг хүдэлгэнэ бшуу.
Һаналай үзүүр хутагагүйшые болбол,
Сээжэ зобоодог хүсэтэй бшуу.
Һаруул ухаантан тандаа болбол,
Һануулжа тоосоод барана уу даа.
Улайжа байдаг галыешни

Уутага хэжэл болоно уу даа.
Уласай дотор сээжэдэхише
Уудалаад абажал болоно уу даа.
Хүгжэжэ байдаг галыешни
Туулмагта хэжэл болоно уу даа.
Хүнэй дотор сээжэдэхише
Хүрөөд үзэжэл болоно уу даа.

ХУУРШАДАЙ АЯЛГА

Хуураа баряад һуугаа,
Хуруугаараа дараад аялалаа.
Холбоо шүлэгэй ушар
Холбожо тандаа хэлэе.
Ижу, жинжу мурэнэй
Хотын холбоо соносоно уу?
Хитаг, монгол хоёройноо
Уласай холбоо соносоно уу?
Урда, хойто зүгүүдһээ
Эрдэмтэнэй холбоо соносоно уу?
Үнэн, худал илгадаг
Түшэмэлэй холбоо соносоно уу?
Үльгэр, түүхэ хэлэдэг юм гэжэ,
Хууршан минии холбоо соносоно
уу?

Үльмы хүлөө сохидог
Модошо дарханай холбоо соносоно
уу?

Түмэр эгдээ балбадаг
Түмэршэ дарханай холбоо соносоно
уу?

Хооһон зурагаа бүтээдэг
Зураашын холбоо соносоно уу?
Үйлэ утаһа оёдог
Урашуулай холбоо соносоно уу?
Элдэб олон холбоогоо
Энээгээр яряад барана даа!
Эрхим олон таанартаа
Урда һураһанаа ярижа үгэе!
Үмэнэ уласайхид ябаһан гэжэ
Үльгэр, түүхын ажал байжа,
Өөрынгоо бээер һураһанаа
Энээнэй холбоо болгожо ярия даа!

— Газар юун дээрэ тогтобо оо?
Галабыень хэншинь эзэлбэ ээ?
Тэнгэри юун дээрэ тогтобо оо?
Түбишень хэншинь эзэлбэ ээ?
Галбарагша занган могон
Газарай хаанаһаа ургаба аа?
Галадгага шубуун
Алил һалаадань уурхайла аа?
Гурбан сагаан үндэгыень
Ямар хоротонь хоробо оо?
Гулдыгаад хэбтэнэн бэеыень
Ямар богдонь хараба аа?
Гурбан алда мяхыень
Алил богдонь зооглобо оо?
Сүмбэр уулын орой дээрэ
Ямар юумэнь номаглаба аа?
Һүн галайн оройһоо
Юунэй галынь хүгжэбэ ээ?
Хүгжөөһэн галдань
Ямар арсалан орошобо оо?
Оршоо тэрэ арсалангынь
Ямар бурхан хүлэглэбэ ээ...?

— Газар уһан дээрэ тогтобо оо.
Галабыень Шагжамуни эзэлбэ ээ.
Тэнгэри манан дээрэ тогтобо оо.
Түбишень Махаранза эзэлбэ ээ.
Галбарагша занган могон
Газарай хүйһэнһөө ургаба аа.
Галадгага шубуун
Дунгал һалаадань уурхайла аа.
Гурбан сагаан үндэгыень
Хоротон мангас хоробо оо.
Гулдыгаад хэбтэнэн бэеыень
Гэсэр богдонь хараба аа.
Гурил агли мяхыень
Чингис богдонь зооглобо оо.
Сүмбэр уулын орой дээрэ
Тэнгэри, наран номаглаба аа.
Һүн галайн оройһоо
Сандаалай галынь хүгжэбэ өө.

Хүгжөөһэн галдань
Хүхэл зогдорто арсалангайн
Бисман бурхан хүлэглэбэ ээ!

СЭБЭР ЭХЭНЭРЭЙ ХОЛБОО

Орой дээрэн одон сээсэг,
Оюун дээрэн зургаан гэн,
Магнай дээрэн мойһон сээсэг,
Маягынь заһаһан зургаан гэн,
Лаагай үнгөөр лааглаа,
Наагуур, саагуурнь зүлгэлээ.
Шингэй үнгөөр шигдлээ,
Шэхэнэйн араар түрхилээ.
Ниб нимгэн уралдань
Иньжүү (сээсэг) абаашаад түрхилээ.
Эрмэлзэл хоёр нидхэгдэн
Шуузаан (бугар) абаашаад
түрхилээ.

Гараа хаяад ганхалаа
Газарайнь өөгөөр тэнсэлээ.
Һайхан хоёр нюдэгдэн
Лус болоод, сабдаг баясамаар.
Саһанда агли сагаан шарай
Һайган найган найгалзааг,
Шунхада агли улаан урал
Улбас улбас улалзааг,
Дурамга агли мэл хара нюдэн
Мэлмэс мэлмэс мэлмэлээг,
Дуранга агли сагаан шарай
Сайбас сайбас сайбалзааг,
Үндэр үндэр алхалаа,
Үмэнэ хормой гэнгэлээ.
Үлзы баяртай тэрэнэй бэе
Үнгэлиг түрэнэй эхэнэрээ
Өөхэнгэ орёбол, хүлбэржэ
унамаар.

Үбсүүндэ бодобол, хүмэрмээр
Бүдтэ орёбол, бутаржа унамаар.
Бодолдо оробол, гэмэрмээр.
Зунай сагай эрбээхэй
Сээсэгэ һанаад эрьемээр,
Жара, гала хүрэнэн һаһатайшуул
Залуугаа бодоод гэмэрмээр.
Намарай сагай эрбээхэй
Наһаһаа һанаад эрьемээр.
Ная, ерэ хүрэнэн һаһатайшуул
Наадагаһаа һанаад гэншэмээр.
Мүнөө ерэнэн айлаан
Үргөө гэртэн орошоходоо,
Үлзы баяртай сэнгэлиг зам
Энээнһээ саашаа нээгдэлэй.
Хара могон шэрээгээ
Үнгын гаратар аршаа.
Хаб харанхы һүниин гэрэлтэй гэн
Үнсэгын тааруулжа үргэлөө.
Үнгэ бүриин жэмээсээ
Табаг дээрэ обоолоо.
Үнэр һайтай шафран сайгаа.
Ургамалай аягада тунгаагаа.

Мүнөө ерэнэн айлаангаа
Үргөөд баршлаа маягаарнь ээ.
Өөрын доторой халуун һанаа
Энээнһээ саашаа нээгдэлэй.
Хээтэй могон шэрээгээ
Хэбэйн гаратар аршаа.
Хаб харанхы һүниин гэрэлтэй гэн
Үнсэгын тааруулжа үргэлөө.
Шэхэр болон үзэм жэмээсээ
Табаг дээрэ обоолоо.
Шэмэ һайтай шэнэ сайгаа
Ургамалай аягада тунгаагаа.
Шэнэхэн ерэнэн айлаангаа
Сэбэрхэн баршлаа маягаарнь ээ.
Сэнгэл баяртай жаргалай зам
Шэнгээр саашаа нээгдэлэй.

МУУ ЭХЭНЭРЭЙ ХОЛБОО

Занган могон ургаал һаа,
Уулынгаа шэмэг бшуу.
Һайхан эхэнэр таараал һаа,
Һаруул болоод гэгээн бшуу.
Мэгжүү могон бүтээл һаа,
Уулын бөгөөл бшуу.
Муу эхэнэр таараал һаа,
Мүн лэ бээдээ муутай бшуу.
Хэлэбэ гэгээр хэлмэлдэг
Хэлтэги муутай хөөрэлдөөн
Хойшо татаад байдаг даа.
Хэрүүл ехэтэй хөөрэлдөөн
Үдэл болотор унтаа даа.
Үндыхшыегүй гээхэлээн
Үлөө эртэ нара гарахада,
Үрбнжэ бододог хөөрэлдөөн.
Үгдэ алхаад гаратаргаа
Үдэл болодог хөөрэлдөөн.
Үрхөө татаад абатаргаа
Сагые барадаг хөөрэлдөөн.
Үнээгээ абаад хаатаргаа,
Наранай унатар хөөрэлдөөн.
Худаг дээрээ ошобол оо
Хонтоод эрдэг хөөрэлдөөн.
Хоёр хүнтэй ушарбал аа
Хоншоор таарадаг хөөрэлдөөн.
Аргал абаад ерэ гэбэл,
Аянда ошодог хөөрэлдөөн.
Али нэгые үзөөг,
Зогсоод байдаг хөөрэлдөөн.
Ажал түрэл хэхэ гэбэл,
Араараа һуудаг хөөрэлдөөн.
Абаһан юумэ үзэбэл ээ
Ашань хүрдэг хөөрэлдөөн.
Аха, дүү олонтой хэлсэбэл,
Уурынь хүрдэг хөөрэлдөөн.
Унтажа байбал,
Бодожо үгэхэгүй ээ
Нойрмог ехэтэй хөөрэлдөөн.
Ушар үгы үгэ хэлэбэл ээ
Мэргэн һайтай хөөрэлдөөн.
Уһанда ошоод эрэлэй гээг,
Удаан ошоһон хөөрэлдөөн.
Ушараад тэрэнтэй таарабал аа
Үдэрөө барадаг хөөрэлдөөн.
Үльмы хүлын хахаржа,
Сэгсэржэ ябадаг хөөрэлдөөн.
Үһөөр тэрэнээ бүтөөг,
Талажа ябадаг хөөрэлдөөн.
Олон хүнтэй таарадаггүй
Эб муутай хөөрэлдөөн.
Оршолон гэлхэйгээ эб муутай
Одоо арьбан хөөрэлдөөн.
Һайхан һайхан ябажал гэнэ
Һайжаржа ерэхэ магадгүй даа
Һанаад табяад ябаһаар
Самуун эмын ушар даа.
Һайн эрэ хүн шэнги ябая даа!
Һанаад гэншээг ябая даа!
Һааггүй гэмьнь байна уу даа.
Урлажа һайхан ябая даа.
Ухаагаа һайхан тогтооё доо.
Урагшагүй хөөрэлдөөн
Энээнэй холбоо түгээбэ даа!

Элүүр энхын булан

АЛЛЕРГИ ҮБШЭНИЙ ИЛАЯ

Бүхы дэлхэй дээрэ аллерги гэжэ аюулта үбшэндэ дайрагдаһан зоной тоо саг ерэхэ бүри улам дээшэлнэ. Энэ үбшэн нага гараһан мянган жэлэй эгээл хохидол ехэтэ үбшэн гэжэ нэрлэгдэдэг болонхой. Байгаалин тэнсүүрийн алдагданһаа, мүн эдэе хоолдоо ба ажамадаралдаа өөрынгөө бэе махабадта харша нүлөө үзүүлдэг химиин бодосууды хэрэглэхэ ушарһаа энэ үбшэн бүри ехээр нүжэрнэ. Тийгэжэ бүхы Росси дотор, мүн Улаан-Үдэдэшье аллергологическа түхэлэй

үбшэнүүд дэлгэрнэ, жэшээхэдэ, бронхиальна астма гэнэн үбшэндэ дайруулагшадай тоо хүүлэй үеынхитэй сасуулахда, 74,3% дээшлээ, атопическа дерматидта дайруулагшадай - 9,8%, харин аллергическэ ринидтэ нэрбэгшэдэй тоо хүүлэй 3 жэл соо 3 дахин дээшлээ.

2002 ондо хотын үхибүүдэй 2-дохи клиническэ больницын

дэргэдэ байгуулагдаһан үхибүүдэй аллергологическа эмшэлхы-реабилитационно түб хаяхана «Аллерги үбшэнийе илая!» гэнэн хэмжээ ябуула эмхидхээ. Иймэ хэмжээ ябуула үнгэргэхэдөө, үхибүүдэй аллерги усадхаха хэрэгтэ үргэн олоонитын анхарал хандуула гэнэн гол зорилго эмхидхэгшэд урдаа табья. Эндэ ерэнэн үхибүүд үлгэрэй хайхан

оронор аяншалаа, бэеын тамирай мүрысөөнүүдтэ хабаадаа, мүн эрдэм мэдэсэ элирүүлэхэ гэнэн асуудалнуудта харюусаа.

Тус аллергологическа түбтэ дээдэ гарай мэргэжэлтэд хүдэлнэ, эдэнэрэй ашаар хоёр тусхай хургуулинууд нээгдэнхэй: «Астма-школа» болон «Школа-апопика». Эндэ үхибүүдтэ, мүн тэдэнэй гэртэхиндэ үбшэ

нүжэрөөһэн шалтаганууд тухай, үхибүүгээ хайшан гэжэ зүбөөр хүмүүжүүлэхэ тухай, да зүб мүрөөр хооллуулха талаар зүбшэлнүүд үгтэдэг юм. Гадна мэргэжэлтэд аллергидэ дайруулаһан хээлитэй эхэнэрнүүдтэ хайшан гэжэ бээ ба үхибүүгээ аршалхаб гэнэн зүбшэлнүүдые үгдэг.

Мүнөө дээрээ энэ түбтэ 600-гаад үбшэн үхибүүд бүридхэлдэ абтанхай, саг үргэлжэ тусхай эмшэлгэ гаража байдаг.

Даша-Доржо БОЛОТОВ.

(Продолжение. Начало в №179 (20841) за 14.10.2003 г.)

АВСТРИЯ - КЛИН НА КАРТЕ

Территория Австрии выглядит на карте очень необычно. Полоска земли узкая на западе, к востоку сильно расширяется. Пожалуй, по форме это государство напоминает клин. Самая узкая часть этого клина - гористая. Хребты Восточных Альп здесь чуть ниже, чем Западных в Швейцарии, но зато они почти непроходимы. Здесь есть всего один перевал Бреннер на границе с Италией. Все дороги в этих местах проходят по долинам рек: Инн, Зальцах, Энс, Мур, Драва.

Весь северо-восток страны и восточные ее границы заняты низменностями. В этих районах в долине Дуная живет большая часть населения, здесь находятся основные промышленные центры.

ЧЬЯ КРОВЬ ТЕЧЕТ
В АВСТРИЙЦАХ?

Почти все население Австрии составляют австрийцы. Только на юге страны живут небольшие группы хорватов, венгров, словенцев, а в Вене - чехи и евреи.

Далекими предками австрийцев были племена кельтов, которые поселились на землях будущей Австрии в 5-4 вв. до н. э. Во 2 в. н. э. эту землю завоевали римляне. Они основали здесь города, провели дороги и построили флот на Дунае.

В 5-6 вв. н. э. земли Австрии заселили германские племена баваров и алеманнов. Германцы перемешались с кельтами и славянами, тоже жившими здесь. Так постепенно складывалась австрийская нация.

В 10 в. западные и северные районы нынешней Австрии (часть Придунайской низменности) входят в состав Баварского герцогства. В городах на берегах Дуная развивалась торговля, ткацкое ремесло, увеличивалась добыча руды. Восточные районы Баварского герцогства настолько окрепли и разбогатели, что в 1156 г. смогли отделиться и стать самостоятельным герцогством. Именно этот год и счи-

тается датой образования австрийского государства.

Австрийские герцоги стремились расширить свои земли, особенно герцоги из семьи Габсбургов. С 1282 г. австрийский престол заняли представители этой династии, которые правили страной до 1918 г. В 17-18 вв. Габсбурги присоединили к Австрии всю территорию Венгрии, южные Нидерланды, часть земель Хорватии, Славонии, Польши, Украины, некоторые области Италии. Огромное государство Австро-Венгрия по своей площади занимало второе место после России. В 1918 г. оно распалось на Австрию, Чехословакию и Венгрию. Часть земель отошла к Румынии, Югославии и Польше.

ЧТО МЫ ЗНАЕМ
О ТИРОЛЕ?

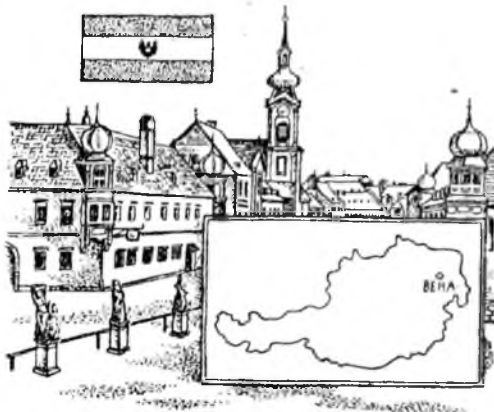
На этот вопрос, многие ответят, что это горный район где-то в Европе, знаменитый песнями своих пастухов.

Все правильно. Тироль - это земля (в Австрии, как и в Германии, земля - это административная единица) на западе Австрии, где находятся самые высокие в стране горы. Здесь почти нет дорог, и только через единственный удобный перевал Бреннер проходит в Италию автомобильная и железная дороги.

В горах Тироля встречаются почти необжитые места. И это в центре цивилизованной и густо населенной Европы! Острые гребни гор, отвесные скалы, на которых ничего не растет, потому что вода быстро стекает в глубокие трещины. Горы сложены из непорочных и хрупких известняковых пород. Без проводников здесь ходить опасно: тонкий поверхностный слой обманчив, а под ним - провалы, воронки, трещины, пещеры. Горы называются Известняковыми Альпами, а их массивы носят названия Тотес-Гибирге (Мертвые горы), Хелен-Гибирге (Адские горы).

Изредка в Тироле можно встретить поселки горнопро-

мышленников и лесозаготовителей. В наиболее живописных местах, откуда открывается красивый вид на белоснежные вершины, причудливые скалы, во-

донады, примостились горные отели, построенные в стиле крестьянских домов.

Крестьяне в горном Тироле живут тем, что разводят скот. Они перерабатывают молоко на сыр и масло. Свежее молоко спускают с высокогорных пастбищ по «молокопроводам» - полиэтиленовым трубам - в села, которые находятся далеко внизу.

Тирольские пастухи на альпийских пастбищах - зрелище необычное. Они одеты в белые рубашки и короткие кожаные штаны на бретелях. На плечи наброшена суконная куртка с вышивкой или аппликацией, на голове - шляпа, украшенная пером или кистью. Необычны и их песни - йодли. Тот, кто ни разу их не слышал, может подумать, что это какой-то новый и необычный музыкальный инструмент. Эти песни без слов, их исполняют голосом на очень высокой ноте. Мелодия длинная, насколько хватает воздуха в легких, и свободная. Певец сам ее придумывает и не всегда может повторить. Песни со словами посвящены только одной теме - любви к родному краю и его природе.

Но жизнь в горах не очень легка и приятна. Корм для скота приходится заготавливать вручную. Скошенную на склонах

Страны и народы

гор траву набивают в мешки и сушат уже внизу, в деревне. Жить в горах не только трудно, но и опасно. Зимой часто идет снег, и на склонах гор накапливаются гигантские снежные подушки. Они срываются с гор и несутся вниз, в долины, разрушая дома, дороги, линии электропередач. Нередко в лавинах гибнут люди.

Столица Тироля - Инсбрук - раскинулась в долине реки Инн. Этот город известен во всем мире тем, что дважды был столицей Олимпийских игр. Инсбрук был основан в 1239 г., и в нем хорошо сохранились средневековые дома, ратуша, церковь.

Самая западная земля Австрии - Форарльберг - занимает самую маленькую территорию. Она находится в широкой долине Рейна. Центральные районы Австрии далеко, за горами, и многие жители этой земли тесно связаны с соседними Швейцарией и Лихтенштейном. Они работают там и ежедневно ездят туда и обратно. Земля Форарльберг густо населена. Здесь развита промышленность, особенно текстильная и швейная.

«ЗЕЛЕНОЕ СЕРДЦЕ»
АВСТРИИ

Расположенные в центре страны земли Зальцбург, Штирия и Каринтия - это лес и горы.

Зальцбург находится в альпийском западном районе. Когда-то, в 11-12 вв., здесь добывали соль, отсюда и название: salz - «соль», burg - «крепость, замок». Здесь уже больше ничего не добывают, это туристский и торговый центр. Город красиво и уютно располагается в заросших лесом горах в долине реки Зальцах. Но не только красота здешних мест привлекает сюда гостей. Ими приезжают, чтобы побывать в доме, где родился великий Моцарт. На ежегодные музыкальные фестивали, которые проводятся в честь композитора, приезжают любители музыки из многих стран.

В Штирии горы невысоки, до 200 м, и до самых вершин заросли хвойными лесами. Южнее, в Каринтии, горы еще ниже, больше похожи на холмы, покрытые тенистыми дубовыми, буковыми, грабовыми лесами.

Из книги «Я познаю мир» под редакцией Л.БАГРОВОЙ.

(Продолжение следует).

Уран зохоёлшо, оршуулагша, толинууды зохоёлшо, Россин болон Буряадай Уран зохоёлшодой холбооной гэшүүн
Норпол Аюшеевич
ОЧИРОВАЙ
наһа бараһан тухай гэр бүлэнь, түрэлхидынь гүнзэги шаналал гашуудалтайгаар мэдээсэнэ.
Агын Буряадай автономито тойрогой Догой нютагта хүдөөлүүлэгдэхэ.

Хайрата аха
Норпол Аюшеевич
ОЧИРОВАЙ
наһа бараһан ушараар Буряад Республикын Президентын Мэдээсэлэй ба хэблэлэй хэлтэс оршуулгын албанай зүбшэлэгшэ М-Ж.А.Очировта гүнзэги шаналал гашуудалаа мэдүүлэнэ.

Уран зохоёлшо, оршуулагша, Россин болон Буряадай Уран зохоёлшодой холбооной гэшүүн
ОЧИРОВ
Норпол Аюшеевичэй
саһаа урид наһа бараһан тухай можо нютагаархидай «Алхана» эблэлэй совет мэдээсэдэ, гэр бүлэдэнь, түрэлхидтэнь, дутын хүнүүдтэ гүнзэги шаналал гашуудалаа хүргэжэ байһанаа мэдүүлэнэ.
«Алхана» эблэл.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахамад редактор А.А.АНГАРХАЕВ.
Редактор Г.Х.ДАШЕЕВА.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, И.Б.ДАГБАЕВ (Буряад Республикын Правительство), Ф.П.БОТОВА, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Н.Д.НАМСРАЕВ (Генеральна директорэй 1-дхи орлогшо - ахамад редакторэй орлогшо), (редактор), Т.В.САМБЯЛОВА (секретарнадые хүтэлбэрилгэгшэ-генеральна директорэй орлогшо), Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА (редакторан орлогшо), Д.Д.ЭРДЫНИЕВА - (харюусалгата секретарь), таһагуудые даагшад: В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДАМАРИНЧИНОВ, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Хэблэлэй байшанай телефонуд: генеральна директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмны - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дхи орлогшо - ахамад редакторай орлогшын - 21-68-08, ахамад редакторай орлогшонорой - 21-64-36, 21-33-61, секретариатай - 21-50-52; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-60-21; «Морин хуур», «Вершины» журналнуудай - 21-55-97; залууншуулай, оюутадай ажабайдалай болон олоонитын хүдэлмэрийн, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламн - 21-62-62, коммерческэ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерийн - 21-23-67.

Редакцида ороһон материалнууд шүүмжлэгдэдэггүй, мүн авторуудтань биеэсэдадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрлүүдэй бэлшлэе хатагайруулаһан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин ханамжса авторайхитай адли бэлшэ байжа мизид.